

Lassota, Józef

"Dzieje myśli kopernikowskiej",
Tadeusz Przypkowski, Warszawa
1972 : [recenzja]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 1, 87-88

1974

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

budowania poglądów przez młode pokolenie na temat Kopernika i jego epoki. Wiadać więc, że można ignorować fakty i odgrzebywać obalone przez naukę poglądy, gdy przedsięwzięciu patronuje duch nacjonalistycznej literatury.

Zenon Nowak

TADEUSZ PRZYPKOWSKI, *DZIEJE MYŚLI KOPERNIKOWSKIEJ*, WARSZAWA 1972, MINISTERSTWO OBRONY NARODOWEJ, ss. 173, 62 ILUSTR.

Tadeusz Przytkowski należy do najwybitniejszych kopernikologów, co udowodnił w swych pracach naukowych i popularnonaukowych na temat dziejów astronomii, w szczególności heliocentryzmu. Jest też znawcą zegarów słonecznych i dawnych instrumentów astronomicznych. Już w 1953 roku T. Przytkowski wydał popularne dzieło *O Mikołaju Koperniku*. Omawiana obecnie praca jest zmiędlącym i rozrzeszonym wydaniem tamtej książki.

Na treść pracy składają się następujące rozdziały: *Pierwotne pojęcia o przyrodzie, ziemi i niebie; Rozwój pojęć kosmologicznych w starożytności; Życie Mikołaja Kopernika; Praca, dzieło i istota myśli Mikołaja Kopernika; Walka z myślą kopernikowską i jej dalszy rozwój; Zwycięstwo myśli kopernikowskiej*.

Dorobek polskiej kopernikologii pomnożył T. Przytkowski przede wszystkim o dokładny opis instrumentów astronomicznych, używanych przez Kopernika, a utworzonych w 1947 roku przez jego ojca, Feliksa Przytkowskiego, dla muzeum fromborskiego. Praca T. Przytkowskiego wyróżnia się korzystnie od innych tego rodzaju publikacji także tym, że odrzuca różne legendy kopernikowskie. Na przykład zgodnie z najnowszymi wynikami badań Karola Górskiego, autor odrzuca legendę o pobycie Kopernika we Włocławku w tamtejszej szkole katedralnej i o wykonaniu przez niego zegara słonecznego na ścianie kaplicy, przyjmuje natomiast tezę, że Kopernik uczył się w szkole parafialnej przy kościele Sw. Jana w Toruniu. Zaprzecza legendzie o Koperniku — budowniczym wodociągów i o Mikołaju Wodce z Kwidzyna jako nauczycielu astronoma. Zgodnie z ostatnimi ustaleniami Autor stwierdza, że Retyk nie zabrał z sobą do Wittenberga oryginału rękopisu *De revolutionibus*, lecz jego odpis. Dzięki temu oryginał dochował się w całości do naszych czasów.

Niestety, nie we wszystkich sprawach poszedł Autor za najnowszymi ustaleniami nauki, powtarzając na przykład dawną legendę o rzymskiej profesurze astronoma, odrzuconą przez Ryszarda Gansińca¹. Nie uwzględnił też ostatnich wyników badań kopernikologa olsztyńskiego Jerzego Sikorskiego, który ustalił na podstawie nieznanych dotąd źródeł archiwalnych, że Kopernik nie mieszkał w wieży i nie miał tam pracowni i obserwatorium, lecz mieszkał w kurii, czyli domu na zewnątrz murów warowni fromborskiej, a obserwatorium urządził sobie w ogrodzie przydomowym². T. Przytkowski nadal lokuje astronoma w wieży.

Nie wytrzymuje krytyki twierdzenie Autora, że „napad krzyżacki obudził w Koperniku zainteresowanie konstrukcją i użyciem armaty” (s. 88). Własnoręczna notatka astronoma na marginesie pewnego inkunabułu obok wyrazu *bombarda: nota res quasdam que latino vocabulo carent* świadczy tylko o jego filologicznych zainteresowaniach. Potwierdzają to zresztą następne tego rodzaju zapiski w tymże starodruku.

Dalszą pomyłką Autora jest przypisanie biskupowi Giesemu rozprawy, usuwającej pozorną niezgodność teorii Kopernika z Biblią. Autorem tej rozprawy, która, niestety, nie dochowała się do naszych czasów, był Jerzy Joachim Retyk³.

W wielu sprawach, co najmniej dyskusyjnych, Autor wypowiada się autorytatywnie. Tak na przykład twierdzi, że Kopernik „zdawał sobie sprawę, iż odkrycie

¹ R. Gansińec, *Rzymska profesura Kopernika*, Kwartalnik Historii Nauki i Techniki, R. 2, 1957, nr 3, s. 471—480.

² J. Sikorski, *Wieża, dom i obserwatorium fromborskie Mikołaja Kopernika oraz jego folwarki*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1969, nr 4, ss. 619—645. Przedruk w: *Kopernik na Warmii*, Olsztyn 1973, ss. 75—108.

³ J. Sikorski, *Kopernik na Warmii. Kalendarium życia i działalności*, w: *Kopernik na Warmii*, ss. 518 n.

jego podważa uświęcony autorytet Biblii i Kościoła. Wydanie drukiem takiego dzieła było aktem wielkiej odwagi cywilnej. Zdobył się na nią, chociaż dopiero na łożu śmierci" (s. 95). Tymczasem wbrew temu twierdzeniu wiadomo, że Kopernik nie tylko się nie obawiał podważenia autorytetu Kościoła, ale wprost przeciwnie, w dedykacji swego dzieła papieżowi Pawłowi III pisze, że „te moje trudy przyniosą pewną korzyść również Kościołowi powszechnemu”. Co do autorytetu Biblii, to astronom uważa, że tylko ci, którzy będą tłumaczyć jakieś miejsce w Biblii „że i wykrętnie” — będą potępiać jego teorię. Nie na łożu śmierci zdecydował się Kopernik na wydanie głównego dzieła, ale dwa lata wcześniej, zachęcany do tego nie tylko przez Retyka, ale także przez biskupa Giesego oraz kardynała Schonberga.

Nie do przyjęcia jest teza Autora, że w Rosji nauka Kopernika znalazła wcześniej powszechne uznanie niż w Polsce! Autor przeczy tu sam sobie, na poprzednich bowiem stronach podaje przykłady przyjęcia i szerokiego propagowania kopernikanizmu przez cały wiek XVII w szkołach i w społeczeństwie Prus Królewskich, zwłaszcza w Gdańsku, Toruniu i Elblągu. T. Przypkowski jest autorem odkrywczej pracy pt. *Zainteresowania matematyczno-astronomiczne Braci Polskich*⁴, w której wykazuje, że w połowie XVII wieku w Elblągu działali dwaj propagatorzy Kopernika: Henryk Nicolai i Faust Morsztyn z Raciborska. Można wymienić kilkanaście nazwisk nauczycieli gimnazjów i innych uczonych w Gdańsku, Toruniu i Elblągu, popularyzujących naukę Kopernika w XVII i XVIII wieku. W Rosji natomiast o Koperniku było głucho przez cały wiek XVII, dopiero w 1740 roku ukazał się przekład dziełka francuskiego pisarza B. de Fontenella, *Rozważania o wielości światów* i od tego wydania zaczęła się powszechniejsza znajomość kopernikanizmu. Naukę Kopernika rozpowszechnił w Rosji na dobre dopiero wszechstronny rosyjski uczyony Michał Lomonosow w połowie wieku XVIII⁵.

Ze zdumieniem czytamy stwierdzenie Autora, że nauka Kopernika budzi nawet w XX wieku sprzeciw w środowisku naukowym Stanów Zjednoczonych! (s. 173). Jeśli by tak było, to czym wytłumaczyć fakt, że Państwowe Wydawnictwo Naukowe, poszukując najwłaściwszego wykładu kopernikanizmu, wydało w 1966 roku polski przekład dzieła amerykańskiego astronoma, Thomasa S. Kuhna *Przewrót kopernikański*? Poza tym — na współpracownika wydania dzieł astronoma zaproszono amerykańskiego kopernikologa, Edwarda Rosena. Międzynarodowemu Kongresowi Astronomów w Warszawie przewodniczył prezes Międzynarodowej Unii Astronomicznej prof. Leo Goldberg ze Stanów Zjednoczonych, a inauguracyjny wykład na tym kongresie w dniu 4 września 1973 roku wygłosił prof. Owen Gingerich z ośrodka astrofizyki w Cambridge (USA).

Józef Lassota

TADEUSZ ORACKI, *ZBIORY PRZYSŁÓW MAZURSKICH HERMANNA FRISCHBIERA*, LITERATURA LUDOWA, 1973, Nr 4/5, ss. 83—121.

Ostródzki naukowiec, Tadeusz Oracki, który przed kilku laty przeniósł się na stałe do Mławy, nie zerwał swych związków z Warmią i Mazurami. Jego zainteresowania twórczością ludową mieszkańców dawnych Prus Wschodnich, a konkretnie Mazur, znalazły ostatnio odbicie w nader interesującej rozprawie z dziedziny paremiologii i paremiografii. T. Oracki przypomina tu nieznaną wielu polskim folklorystom i etnografom postać dziewiętnastowiecznego niemieckiego folklorysty i językoznawcy z Królewca — Hermanna Frischbiera. Frischbier, Niemiec, znawca regionu mazurskiego, współpracownik wielu niemieckich czasopism naukowych, badacz nie pozabawiony naukowego obiektywizmu, położył olbrzymie zasługi dla polskiej paremiologii i paremiografii. Jak stwierdza autor rozprawy, H. Frischbiera „można uważać za pierwszego paremiologa publikującego teksty polskie z terenu Mazur (począwszy od lat 60-tych XIX wieku)”.

⁴ T. Przypkowski, *Zainteresowania matematyczno-astronomiczne Braci Polskich*, w: *Studia nad arianizmem*, pod red. L. Chmaja, Warszawa 1959, s. 406.

⁵ B. Biełkowska, *Kopernik i heliocentryzm w polskiej kulturze umysłowej do końca XVIII wieku*, Wrocław 1971, ss. 51 n.